

דברי הצומות וזעקתם

מבט פנימי על צומות החורבן לאור משנתו של הרמב"ם

הרב ד"ר יוחאי מקבילי

רֵאשׁוֹן, וְהִקְרָעָה יְרוּשָׁלַיִם בְּחֶרֶבַן שְׁנֵי, וְשָׂרָף אֶפְסֹסְטָמוֹס הַרְשָׁע סֶפֶר תּוֹרָה, וְהֶעֱמִיד צֵלָם בְּהִיכָל”.

נתמקד בשניים האחרונים. מי היה אפוסטמוס? ומה אפשר ללמוד מכך? קצת רקע היסטורי: את המרד הגדול (שראוי לכנותו מרד החורבן), שנמשך ארבע שנים ובעקבותיו כבש אספסיינוס את הארץ ובנו טיטוס החריב את בית המקדש בשנת 70 לספירה, רובנו מכירים. זהו אחד האירועים המבעיתים אבל גם ההרואיים והחשובים ביותר בהיסטוריה היהודית.

בשל חורבן הבית הראשון רוב היהודים נמצאו בגולה גם כאשר המרכז הרוחני בתקופת בית שני היה בארץ ישראל, וכך לצערנו עד ימינו אנו.

החוויה שהצום מזמן מאפשרת לחוות מחדש את הזיכרון של חילול הקודש עד כדי כאב, לעורר את הלהט האמוני

לפני חורבן בית שני היה שיעור היהודים כ־10% מתושבי האימפריה הרומית. ועם זאת העם היהודי דמה לגוף אחד שמפוזר בכמה מקומות; מה שנעשה ליהודים במקום אחד השפיע על העולם היהודי כולו. לכן פרץ מרד נוסף 45 שנה לאחר חורבן הבית, מרד התפוצות.

הוא פרץ בימי הקיסר טראיאנוס (117-115), והיה בעיקרו מרד של היהודים בתפוצות. כנראה התסיסו אותו הניצולים מחורבן בית שני, אך גם בארץ ישראל היו מעשי מרידה וגזרות על הדת. לדיכוי נשלח לארץ ישראל לוסיוס קוינטוס. המלחמה כונתה "פולמוס של קיטוס" (משנה סוטה ט, ד). אפוסטמוס (Posthumius) היה קצין בכיר ששימש משנה לנציב סוריה, שארץ ישראל היתה כפופה לו. בימים אלו המקדש כבר חרב.

אפשרות אחרת היא ששני האירועים, שרפת התורה והצבת צלם בהיכל, מכוונים לשנת 132 לספירה, שבה החלה בנייתה של אֶלְיָה קפיטולינה ובניית מקדש אלילי על הר הבית (משנת א"י תענית ד, ו), מה שהביא לידי פריצתו של מרד בר כוכבא. מרד זה היה מרד מאורגן היטב (ולא מהלך מתגלגל כמו המרד הגדול), והייתה לו מנהיגות אחת: בר כוכבא (שלא כמו המרד הגדול).

לגלות רגישות

זה הרקע, ועדיין לעניין שרפת ספר התורה והעמדת

צלם בהיכל בית המקדש אין בידינו די מקורות להבנת פרטי האירועים ומשמעותם. עם זאת לזיכרונם יש משמעות בהווה: שרפת התורה בזדון היא אירוע מזעזע, שגם אילו התחולל עכשיו לנגד עינינו, יש להתקומם נגדו עד כדי קריעת בגד הגוף המגלה את ליבו, קרע שאין לתופרו מחדש (הלכות אבל ט, ב"ג, ט). כך גם קורעים על אירוע הצבת צלם בהיכל, שלמעשה מצביעה על כיבוש מוחלט של המקדש (שם), שהרי גם אם אינו חרב, הוא מושבת לחלוטין מעבודת ה'. החוויה שהצום מַזְמֵן מאפשרת לחוות מחדש את הזיכרון של חילול הקודש עד כדי כאב, לעורר את הלהט האמוני ולהוקיר את המאמץ להתקומם נגד העוול.

כלומר לעצם בכייתנו עכשיו על האסון יש ערך גדול גם אם איננו יודעים מה החטא שבבסיסו, ולכן גם לא יכולה להיות לנו אשמה עליו. עדיין יש לנו אחריות גדולה של שותפות, של רגישות. כך גם במקרה של שמועה על רצח או תאונה. גם אם אין לשומע כל אשמה, אדישות היא אכזריות וקהות חושים. השתתפות בצער וגילוי רגישות לדברים החשובים לזהותנו ולחירותנו יוצרים משמעות.

קבלת אחריות

את התפיסה העמוקה הזו יישם הרמב"ם גם על איוב. התפיסה היסודית בתורה היא "אין ייסורים בלא עוון ואין מיתה בלא חטא", אבל בקצוות יש. יש חוקי טבע שיפגעו באדם, והוא יוכל להינצל מהם רק על ידי השגחה, אם יהיה זכאי. באופן טבעי יש פגיעות כשיש הסתר פנים.

לא אוכל להאריך כאן, אבל הרעות שקרו לאיוב אינן באשמתו לדעת הרמב"ם, הוא לא חטא לפני כן. אבל החטא שלו היה שלא ידע להתמודד טוב עם אסון, והחל כופר בה' ובדרכי הנהגתו. בדרך כלל כשקורה אסון צריך לעשות חשבון נפש, אבל יותר מחשבון נפש על העבר (אשמה) השאלה היא על חשבון נפש של ההווה, וזו האחריות להוביל את המציאות למקום טוב.

מסגור היוזמה

שלוש המרידות הגדולות בבית שני ולאחריו בתוך עשרות שנים נכשלו. האם הכישלון גזר שהמרד היה שגוי? הרמב"ם סבור שלא. כישלון אינו מעיד על ערך המעשה, שהרי אין בוחנים ערך של מעשה רק לפי התוצאה הצבאית. הרמב"ם אומר זאת על מלך שחשבו שהוא מלך המשיח: "וְאִם לֹא הִצְלִיחַ עַד פֶּה, אִוְּ נִהְרַג – בְּיָדָעַ שְׂאִינֵוּ יְהִי שְׁהִבְטִיחָה עֲלָיו תּוֹרָה, וְיִהְיֶה הוּא כְּכָל מַלְכֵי בֵּית דָּוִד הַשְּׁלֵמִים הַכְּשִׁירִים שְׁמִתוּ" (הלכות מלכים ומלחמות יא, 2ד). בר כוכבא הוא השראה למרות כישלונו. המשמעות גדולה. יש מקרים שאנחנו בוכים על אסון אבל אין לנו חרטת על המעשה, על האומץ, על הגבורה. לעולם לא מובטח לנו שניסיון יצליח. האם היה מובטח לנו שהניסיון של עם כלביא יצליח? ואם חלילה לא היה מצליח, כבר עצם התעוזה היא דבר גדול.

כישלון מרד בר כוכבא לא היה מובן מאליו, כפי שעלול להשתמע מהתוצאה הסופית. את הרקע למרד האיר יפה יגָאֵל ידיו, הרמטכ"ל והארכאולוג שחשף תגליות רבות הקשורות לבר כוכבא. לדבריו, המרד היה מוצדק וההתארגנות אליו הייתה טובה: ערב המרד פגעו הרומאים פגיעה אנושות בערכים המכוונים של האומה, ביקשו לנתק את הזיקה של עם ישראל לירושלים ואף להקים בהר הבית מקדש לאל יופיטר, דבר שעם ישראל לא יכול לשאת. בר כוכבא היה מצביא מבריק, והמערכה נוהלה בתכנון קפדני וזכתה לתמיכת העם. אולם לבסוף היא נתקלה בנחישות רומית חריגה ובשינוע כוחות עצום, כזה שקשה היה לצפות מראש. בשל כך הוכרע המרד, אף שזו לא הייתה התוצאה הצפויה בהכרח.

הדברים יפים גם לזמננו אנו. לקראת קום המדינה היו בר כוכבא ולוחמיו מקור השראה מרכזי ללוחמי המחתרות. יגאל ידן סיפר כי בן־גוריון פנה אליו וביקש ממנו להעריך בשיקול דעת אם יש סיכוי לעמוד מול צבאות ערב אם מכריזים על הקמת מדינת ישראל. ידן השיב כי במצב העניינים באותה שעה, לצבאות ערב יש

עולם קטן

בס"ד, גיליון 1006 בינחס יום ו', כ"ב בתמוז ה'תשפ"ה

הרב יוחאי מקבילי הוא ראש המחלקה ללימודי תורה ולמחשבות בציפייה לקבלת נשק ובמוטיביציה הגבוהה של העם, יש סיכוי שנצליח.

עכשיו מוטל עלינו להרהר: אילו לא הצליח בן־גוריון, האם היינו אומרים שהוא מטורף? בסופו של דבר הצלחנו למרות אמברגו נשק כבד ולמרות איומי מלחמה שהתממשו. מעשה ההכרזה של בן־גוריון נחשב – ובצדק – לאחת הפעולות הגדולות בתולדות עמנו. ידיו ראה בהסתכנות זו את מורשת בר כוכבא.

פסל בהיכל

בשנת 40 לספירה, שלושים שנה לפני חורבן המקדש, ביקש הקיסר גַאיוס קליגולה להציב את פסלו בהיכל המקדש. הקיסר היה עריץ אשר נודע בראוותנותו, במזוריותיו ובאכזריותו. הוא הכריז על עצמו אל, ויחסיו עם היהודים ידעו עליות ומורדות. לאחר שהקימו ההלניסטים מזבח לכבודו ביבנה, ויהודי המקום החריבו אותו, ציווה קליגולה על הצבת הפסל בהיכל, תגובה על המעשה. הרעיון נבע מן ההבנה שהמקדש הוא מרכזי חיי היהודים, ובהצבת פסלו שם חשב שיוכל להפגין את שלטונו.

הרעות שקרו לאיוב אינן באשמתו לדעת הרמב"ם, הוא לא חטא לפני כן. אבל החטא שלו היה שלא ידע להתמודד טוב עם אסון, והחל כופר בה'

פּוֹבְלִיוֹס פֶּטְרוֹנִיּוֹס, הנציב הרומי בסוריה, נשלח עם צבאו לבצע את המשימה. כשהגיע לעכו התחננה לפניו משלחת יהודים שלא יבצע את המעשה. הוא נסע לטבריה בניסיון לשכנע את היהודים להציב את הפסל, אך הם הביעו נכונות למות ובלבד שתועבה זו לא תתרחש והמקדש בשום אופן לא יחולל. פובליוס הבין את חומרת המצב וניסה לקליגולה מכתב שבו ביקש לבטל את הפקודה או לפחות לדחותה. קליגולה לא השתכנע, אך המלך אגריפס הראשון, חברו הקרוב, הצליח לשכנעו לבטל את הגזרה. לצד זאת הורה קליגולה לפובליוס להתאבד, אך עד שהגיע אליו הצו כבר נרצח קליגולה ברומא.

זהו מקרה מובהק המראה כיצד דבקותם ונכונותם של היהודים להתנגד הביאו לידי תוצאה חיובית, וחוכמה גדולה היא לדעת מתי נכון להפעיל נכונות מוחלטת ומתי לא.

העוצמה שבצום

אסור שהצום יגרום רק להתכנסות ולהתרכזות בחטאים, המקטינה אותנו, אלא עליו להביא לידי התכנסות המיטיבה אותנו לצאת גדולים. הוא צריך לעורר מחשבה והרהור על אחריותנו, בייחוד כלפי המלחמה העכשווית, כיצד סימאנו את עינינו מלראות את האויב החיצוני האמיתי.

אבל לצד זה צריך גם לעורר השראה ולהוקיר את הדברים החשובים לנו: המאבק על הזהות ועל החירות לחפש את ה' ולקרוא בשמו, ובמלחמה הזו שמענו קריאת מלחמה בשם ה' כפי ששנים לא שמענו. את זה עלינו לשמוע עוד ועוד מן המנהיגים. הרמב"ם ראה בזה תכלית מעשהו של אברהם, ההכרה בנוכחותו של האמת והנשגב והקריאה בשמו, ופתח כל אחד מספריו בקריאת אברהם "בשם ה' אל עולם".

הרב יוחאי מקבילי הוא העורך הראשי והמבאר של ספרי הרמב"ם ויוזם 'מפעל משנה תורה' להגשתו. עוסק היום בכתיבת ספרי 'שירה חדשה' סביב מעגל השנה

השבוע עברנו את צום י"ז בתמוז, הצום הפותח את ימי בין המצרים, הנמשכים עד יום זיכרון החורבן בט' באב. יד על הלב: כמה מאיתנו יוצאים מהיום הזה אחרת ממה שנכנסנו אליו? כמה מאיתנו מבינים באמת על מה הצום ואיזה תהליך נפשי צריך לעבור בו? הרמב"ם בא לעזרתנו ומעניק לנו תפיסה מהפכנית.

רגע של תודה וזיכרון אחר: ביום שני השבוע חל יום השנה למו"ר הרה"ג יוסף קאפח זצ"ל, והוא צוין בכנס בירושלים. גולת הכותרת של עבודתו היא הנגשת הרמב"ם בצורה מדויקת מכתבי יד וביאור דרכי החשיבה של הרמב"ם, מה שתרם רבות להפצת לימוד הרמב"ם בכל רחבי עם ישראל. בכנס הושק גם הספר 'תשעה באב ואסונות לאומיים' מבית היוצר של 'מפעל משנה תורה', אשר מביא את האמונה והתבונות העמוקות והלוהטות של הרמב"ם לאירועי מעגל השנה. המטרה הראשית של הספר היא הצעת מבט עמוק ומרענן של תפיסת חיים בקשר לצומות. תודה לך מורי ורבי על מה שיוצא מכוךך ומכוח כוחך.

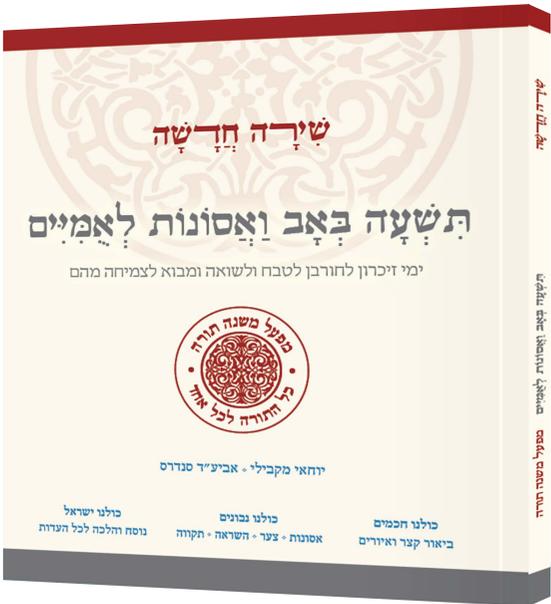
נחזור לי"ז בתמוז. הרעיון הבסיסי של הרמב"ם הוא שלעולם איננו צמים על העבר, כי העבר היה, מת ונגמר. אנחנו צמים על ההווה, שהוא כמו העבר. איננו צמים על חורבן בית המקדש שהיה לפני אלפיים שנה ולפני 2,500 שנה, אלא על חורבן בית המקדש היום. הצום נועד ליצור שינוי תודעתך, לא לבכות על חטאי העבר אלא על חטאי ההווה, שהם דומים לחטאי העבר.

הרעיון הבסיסי של הרמב"ם הוא שלעולם איננו צמים על העבר, כי העבר היה, מת ונגמר. אנחנו צמים על ההווה

המטרה של השינוי הזה היא העתיד, העיניים קדימה ולא לאחור, כמו שכתב הרמב"ם לחכמי מונפליה, ובניסוחו במשנה תורה: "שְׁבִזְכְּרוּן דְּבָרִים אֱלוֹ נְשׁוּב לְהִיטִיב" (משנה תורה, תענית ה, א).

י"ז בתמוז: הרקע והאשמה

כאן מזומנת לנו הפתעה. לא תמיד אנחנו מבינים על מה האירוע, ואם איננו מבינים על מה האירוע, איך נדע מה המסר שצריך ללמוד ממנו? הנה לשון הרמב"ם, המבוססת על המשנה: "וְשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז – תִּמְשָׁה דְּבָרִים אֲרָעוּ בוֹ: נִשְׁתַּבְּרוּ הַלְחוּחַת, וְנִטְלַת הַתְּמִיד מִבְּיַת

שירה חדשה

תשעה באב ואסונות לאומיים

מפעל משנה תורה